

Sipos József

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE KÉPVISELŐVÉ VÁLASZTÁSA 1922-BEN

Az 1984-ben megjelent „Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről” c. kötetet szerkesztő Vigh Károly a bevezetőben két mondatot írt a derecskei választásról. „Először Derecskén választották meg országgyűlési képviselővé, amikor még az Egységes Párt listáján indult.” Később így fogalmazott: „Derecskén és hajdúföldön (Hajdúböszörmény!) sorakozott fel a parasztság Zsilinszky mögött...”¹

Csóré Áron: *Zsilinszky és Derecske* c. visszaemlékezéséből már többet megtudhatunk e választásról. Ő azonban megjegyezte: „talán csak a legtekintélyesebb és legrégebb derecskei híve, a hatvanas években elhunyt Csizmadia Lajos mondhatta volna meg, hogy *milyen körülmények között került Zsilinszky kapcsolatba Derecskével.*” Ugyanakkor állítja: a falu olvasóköreben „olvasható újságokból vált ismerté Zsilinszky neve.” És az is, hogy „a lövészárokban már földreformmal foglalkozott...”²

Vigh Károly Bajcsy-Zsilinszky Endréről 1992-ben megjelent biográfiájában már részletesebben foglalkozott Zsilinszky képviselővé választásával. Állítja, hogy Zsilinszkynek a „magyar nép fiaival” az I. világháborúban szövődött kapcsolatai „folytatódtak idehaza, amikor az Egységes Párt képviselőjelöltjeként fellépett a hajdúparasztok földjén.” Ezt így folytatja: amikor a derecskeiek az újságokból megtudták, hogy a „képviselőjelölt már a lövészárokban is egy demokratikus földreform gondolatával foglalkozott, híveinek száma gyorsan növekedett. A választókerület azonban „nem volt könnyű terep Zsilinszky számára,” — írta — mert ellenfele a „korábbi mandátum birtokosa, az agrárszocialista múltú Mezőfi Vilmos” volt. Azt is állítja, hogy már ekkor Csizmadia Lajos volt a főkortese, akinek „segítségével nem csoda, hogy jó esélyei voltak a választások előtt.” Ezt, — mint láttuk — Csóré a visszaemlékezésében nem említette.

Vigh csak egy mondatot írt arról, hogy május 7-én „Bethlen István pártvezér, Nagyatádi Szabó István pártelnök és Gömbös Gyula ügyvezető alelnök megjelentek Derecskén dr. Zsilinszky Endre támogatására.” Majd azt olvashatjuk, hogy a „választópolgárok egy része Mezőfi Vilmos, míg az egységes pártiak egy töredéke Guthy Tódor (volt közéleti államtitkár)” mellé állt. Mindezek ellenére Vigh Károly nem írt a választási küzdelemről. Zsilinszky programbeszédét csak röviden idézte, így sok fontos részletet kihagyott.³

¹ Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Magvető K. Bp. 1984. Szerk.: Vigh Károly. 18. és 46.

² Uo. 82–83.

³ Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre 1886–1944. A küldetéses ember. Szépirodalmi K. Bp. 1992. 69–71.

Ez az idealizált és ellentmondásos Zsilinszky kép készítetett bennünket e tanulmány megírására. Hogyan lett Zsilinszky Endre a derecskei választókerület képviselőjelöltje? Tényleg a derecskei parasztok jelölték? Hány ellenjelöltje volt? Hogyan támogatta Bethlen, Nagyatádi Szabó és Gömbös Zsilinszkyt? Milyen programbeszédet tartott? Milyen volt a választási küzdelem? Hogyan lett Zsilinszky képviselő? E kérdésekre keressük a válaszokat.

E kérdések azért is tisztázásra várnak, mert *Gyurgyák János: Magyar fajvédők* c. 2012-ben megjelent legújabb könyvében joggal állítja: többek között megválaszolásra vár az a kérdés, hogy „milyen szerepet játszott Bajcsy-Zsilinszky Endre az 1920-as években a magyar fajvédő mozgalomban és pártban.” Ő azonban nem foglalkozott Zsilinszky 1922-ben történt képviselővé választásával.⁴

Zsilinszky Endre jelölése

Mint láttuk, Vigh Károly azt állítja, hogy 1922-ben Zsilinszkyt a derecskei parasztok kérték fel jelöltjüknek, és ők sorakoztak fel mögötte. Ezzel szemben a következő történt. Az Egységes Párt április 7-én megtartott intézőbizottsági értekezletén úgy döntöttek, hogy a derecskei választókerületben Kovács J. István református papot, volt kisgazdapárti képviselőt indítják.⁵ Ennek közhírré tétele után egy nappal, azonban bejelentették, hogy Kovács J. István mégsem ott fog indulni, hanem korábbi választókerületében.⁶ Ebben a bizonytalan helyzetben Guthy Tódor volt államtitkár, a Tisza István által vezetett volt Munkapárt tagja, szabadelvű politikus szeretett volna a választókerületben elindulni a kormánypárt hivatalos jelöltjeként. A kormánypárt vezetősége azonban áprilisban nem döntött erről. Annak ellenére, hogy a hónap végére Guthy már jelentős helyi támogatást szerzett.⁷

1920 januárjában, e választókerületben Guthyval szemben Dinich Viktort, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Párt tagját választották képviselővé. (Tehát nem Mezőfi Vilmost, ahogy Vigh állítja!) Az 1922-es választásokon azonban ő már az ellenzéki Andrassy-Friedrich-párt tagjaként nem itt indult. Helyette lépett fel e kerületben Farkas Áron, aki szintén az Andrassy-Friedrich-párt jelöltje volt. Itt indult még Mezőfi Vilmos is. Ő a *Szabad Szó* c. hetilap tulajdonosa és a *48-as Szocialista Párt* vezére volt. E pártot az 1920-as évek elején is agrárszocialista pártnak tekintették, mert továbbra is elsősorban a nincstelen és szegényparasztok támogatták. E párt is a kiosztandó földnek magántulajdonba adását hirdette, a megkezdett földreformnál azonban radikálisabbat és demokratikusabbat követelt.⁸ E választókerületben Mezőfi pártjának jelentős támogatottsága volt.

⁴ *Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Osiris, Bp. 2012. 131.

⁵ *Szózat*, 1922. IV. 7. (4.) A politika hírei. A hivatalos jelölések második sorozata.

⁶ *Uo.* 1922. IV. 8. (3.) A MOT tudósítója jelenti.

⁷ *Az Est*, 1922. V. 9. (5.) Derecskének nem kell Zsilinszky Endre.

⁸ *Uo. L. még: Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010.* Főszerk.: Vida István Gondolat K. Bp. 2011. A könyv „A Horthy-korszak (1919–1944)” c. fejezetében nincs szó Mezőfi pártjáról, pedig az a 20-as években, mint látjuk létezett.

Talán ezért is, — vagyis Mezőfi esetleges parlamenti képviselővé választásának lehetetlenné tétele érdekében — Gömbös Gyula, — aki ekkor az Egységes Párt ügyvezető elnökeként a választások felelőse volt — és a helyi úri középosztály egy része 1922. április végén felvetették: Guthy helyett Zsilinszky Endrét kell indítani a választókerületben.

Zsilinszky az akkor nagyhatású *Szózat* c. fajvédő napilap főmunkatársa volt és Bethlen konszolidációs politikáját támogatta. Ezt bizonyítják a Bethlen genovai útjáról április 13-án megjelentetett „*Bethlen – Benes*” és a 22-én „*A miniszterelnök hazajön,*” illetve a 23-án közölt „*Keserű tapasztalat*” c. nagy vezércikkei. A 22-ei cikket így zárta: most, hogy a miniszterelnök távol volt az országtól „*jobban éreztük, mint valaha, hogy gróf Bethlen István a nemzet hivatott vezére.*”⁹

Mindezek miatt Gömbös javaslatát Bethlen is támogatta. Nagyatádi Szabó István véleményét, — aki ekkor az Egységes Párt elnöke volt — nem ismerjük. Gömbös pedig biztosra akart menni. Ezért a helyi úri középosztály és a „tekinélyes parasztok” képviselőinek egy részével összefogva május elejére egy választókerületi küldöttséget szerveztetett, hogy fajvédő barátja jelölésének demokratikus látszatot kölcsönözzön. A 18 tagú küldöttség május 2-án érkezett a fővárosba. Tagjai voltak: dr. Ertsey Péter kir. közjegyző, Ravazdy Barna, nyugalmazott főszolgabíró, Bartha Ferenc főjegyző, Szász Imre monostorpáli ref. lelkész, Szőke János, az Egységes Párt derecskei elnöke, továbbá Szabó Miklós, Gombos Péter, Börcsök Sándor, Mile Ferenc, Milotay Lajos, Salamon Zoltán, Szabó Béla, Molnár József gazdaemberek és még mások.¹⁰

Tehát a *Szózat* felsorolásában nincs benne Csizmadia Lajos Zsilinszky későbbi „legfőbb bizalmasa.” A delegációt pedig nem parasztemberek vezették, hanem a helyi úri középosztály hivatalnokai. E delegáció utazási és szállásköltségeit valószínűleg az Egységes Párt fizette.

A küldöttség kívánságát Ravaszdy Barna nyugalmazott főszolgabíró mondta el. Zsilinszky a jelöltséget elfogadta. Válaszában kifejtette azokat az eszméket és elveket, amely megvalósításáért küzdött és küzdeni fog. Elmondta, Tisza István erős akaratú egyéniségét tekinti egyik példaképének. Bethlent és Nagyatádi Szabót pedig vezérének tartja. Politikai működésében a „*fajszeretet az a csillag, amely őt vezérelni fogja.*”

A küldöttség Gömbösnél is tiszteltet. Ő a delegáció kérdésére már ekkor kifejtette: az Egységes Párt vezetősége a kerület hivatalos jelöltjének „egyedül Zsilinszky Endrét tekinti.” Ugyanis ő „olyan értékes egyénisége a magyar közéletnek és a magyar publicisztikának, akinek munkásságára nemcsak a pártnak, hanem az országnak is rendkívül nagy szüksége van.” Ő is azok közé tartozik, akik már az elmúlt két évben megmutatták, hogy hivatott munkásai az ország ügyének. A küldöttség lelkesen vette tudomásul Gömbös választát.

Este az Egységes Párt klubjában a küldöttséget Zsilinszky vacsorán látta vendégül. Ott voltak még: Kozma Miklós, — Zsilinszky barátja, — a Magyar Távirati Iroda vezetője, Kuna P. András volt nemzetgyűlési képviselő, aki agrár-

⁹ *Szózat*, 1922. IV. 13. (22.) és a 23. (1.) vezércikkeit. Ezek elemzésétől most eltekintünk.

¹⁰ *Szózat*, 1922. V. 3. (5.) A delegáció tagjait Vigh Károly nem említi. I. m.: 70.

rius nézeteket vallott, Ráth Sándor pártigazgató és még számos meghívott vendég. Itt Gömbös köszöntötte a megjelenteket. Ertsey Péter közjegyző válaszbeszédében kifejtette: ő ugyan nem tagja a kormánypártnak, de „ott ahol gróf Tisza István elhagyta, és ahol ezt a munkát gróf Bethlen István felvette, ott találkozni kell minden magyar embernek.” Több felszólaló és pohárköszöntő után Kozma Miklós felsorolta Zsilinszky érdemeit.

A küldöttség kívánságára Zsilinszky is beszélt: „Én a magyar történelemből is olyan férfiakat választottam magamnak ideálokul, akik valóban a tettnek és a gondolatnak voltak a harcosai, nem pedig a szónak.” Ideáljainak Mátyás királyt, Zrinyi Miklóst a költő és hadvezért, Széchenyi Istvánt és Tisza Istvánt nevezte. Elmondta, hogy Gömbössel és Kozmával ott volt Szegeden az ellenforradalom megszervezésénél, amikor kitűzték az „*új Magyarország új céljait*.” És mivel ezek a remények két év után „nem teljesültek — legalább túlnyomó részben ezt látjuk — úgy érzem, hogy nekem (...) a zászlót cserbenhagynom nem szabad.”

A forradalmak tanulságai alapján azt állította, hogy „*a magyar faji gondolat nagyobb és szentebb dolog mindennél. (Úgy van! Úgy van!) Mindenki testvérem, aki magyar. El akarták hitetni velünk a szélső liberálisok és szocialisták, hogy az osztályérzés, hogy az osztályöntudat nagyobb dolog, mint a faji érzés és a nemzeti öntudat.*” Ezzel szemben állította: „*igenis a faji gondolat és öntudat a legnagyobb erő a föld hátán és hogy csak az a nép tud nagyvá lenni, amely igazán tudja a fajtáját becsülni. Mi eddig ezt nem tettük! Mi tehát a faji gondolatot tűztük ki a zászlónkra, ami egy a nemzeti és a keresztény gondlattal.*”

Zsilinszky elmondta: a forradalmak után megerősödött bennük az a tudat, hogy az „*ország gerince a földművestársadalom (Úgy van! Úgy van!) és legfőbb kincsünk a föld.*” Szerinte a háború előtt minden szellemi és vagyoni érték a fővárosba gyűlt össze és a „vidékkel senki sem törődött.” Ott sem kellő számú iskolát, sem kultúrközpontokat nem teremtettek. Ők ezeket akarják megvalósítani. „*Mi fölesküdtünk az agrárzászlóra (...)* arra, hogy az országot abból a *veszedelmes és idegenszerű merkantilizmusból*, amelybe beleszorítottak bennünket, kivezetjük és *erkölcsileg és gazdaságilag*” újjáépítjük. A legfontosabb eredmények azt tekintette, hogy a „*faji gondolatban a nemzet meg van szervezve, (...) úgy, hogy minden destrukciót le tudunk törni.*” Fontosnak tartotta, hogy a magyar nemzet megtalálta az igazi vezéreit: Bethlen Istvánt és Nagyatádi Szabó Istvánt. A feladat az, hogy őket fegyelmezetten kell követni, mert „*fegyelmezetlenebb nemzetet nálunk nem mutat a történelem.*”

Ezután a küldöttség még Gömböst kívánta hallani. Szerinte az Egységes Párt programjának vezérfonala a „*független nagy Magyarország.*” Ők a „királyság eszméjének” a hívei. A párt azonban eldöntötte, hogy ezt a kérdést addig nem bolygatja, amíg a magyar nép minden beavatkozástól mentesen nem tud dönteni a királykérdésről. Állította: az Egységes Párt a választási harcban nem folytat demagóg kampányt, mint az ellenzék. Erről az eseményről a *Szózat* május 3-án egész oldalas cikket közölt „A derecskei választók küldöttsége Zsilinszky Endrénél” címmel.¹¹ Ezzel nagy propagandát csinált Zsilinszkynek. Így nem

¹¹ *Szózat*, 1922. V. 3. (5.) A derecskei választók küldöttsége Zsilinszky Endrénél.

csoda, hogy május 4-én az Egységes Párt Intéző Bizottsága ülésén megalakult négytagú választási bizottság, — amelyet Bethlen, Klebelsberg, Nagyatádi Szabó és Gömbös alkottak — Zsilinszkyt fogadta el a derecskei választókerület hivatalos jelöltjének.¹² Sőt! A Bethlen május 7-re Hajdú és Bihar megyékbe tervezett kampánykörútját beharangozó *Szózat* cikk, már azt is megírta, hogy a miniszterelnök 7-én Derecskén Zsilinszky mellett fog kampánybeszédet mondani. Azért, hogy Zsilinszkyt a „keresztény és nemzeti eszmék egyik kimagasló harcosát, akinek a munkájára az országnak szüksége van, a nemzetgyűlésbe küldjük.”¹³

E tényekből megállapíthatjuk, hogy Zsilinszky nem elsősorban a derecskei parasztok, sokkal inkább Bethlen, Gömbös és a helyi úri középosztály képviselőjelöltje volt.

Bethlen, Nagyatádi Szabó és Gömbös kampánya Zsilinszky érdekében

Mint láttuk e politikusok Zsilinszky melletti kampányáról Vigh Károly csupán egyetlen mondatot írt.¹⁴ Holott, — mint látni fogjuk — ez döntő fontosságú volt Zsilinszky megválasztásában.

Bethlen és kísérete 1922. május 6-án éjszaka vonaton indult el választási körútjára Hajdú és Bihar megyékbe. Másnap délelőtt értek Derecskére, hogy ott egy nagygyűlésen Zsilinszkyt ajánlják képviselőnek.

A virágokkal díszített derecskei állomáson Bethlent és kíséretét Ertsey Péter közjegyző, ekkor már az Egységes Párt helyi elnöke, dr. Marjay Barna főszolgabíró és a csendőrparancsnok köszöntötték. A községbe lovas kocsikon mentek, előttük bandérium vágatott, a város elején „Isten hozott” felirat, a házakon nemzeti zászlók, a falakra felfestve: „Éljen Zsilinszky Endre.” – volt látható. Mindezt Zsilinszky készítette elő, aki már az előtte lévő napokban Derecskén tartózkodott.

A szónokok a falu főterén felállított és felvirágozott emelvényről beszéltek a néphez. Ott volt az egész falu, sőt a választókerületből is sokan. A *Szózat*, de az *Est* c. liberális lap is több ezres tömegről írtak.

Bethlen István az Egységes Párt létrehozásáról, a földreformról és a királykérdésről beszélt. „Azért jöttünk ide, (...) hogy a *Keresztény Kiszgazda Földműves és Polgári Párt* zászlaját kibontsuk, és jóindulatukba ajánljuk Zsilinszky Endrét, mint az egységes párt jelöltjét, akit jól ismerünk, és nagyra becsülünk és a parlamentbe közkatonának megnyerni szeretnénk. A kiszgazda társadalom vezérével Nagyatádi Szabó Istvánnal (Hosszantartó éljenzés) azért fogtam kezét, és azért akarok vele egy úton haladni, mert a nemzet képviselőjét látom benne és a kiszgazda társadalom vezérét.” A helyi erőviszonyokra is célozva kijelentette: „az intelligencia akkor teljesíti feladatát a nemzet érdekében ha a kiszgazda társadalommal együtt jár, és annak érdekeit képviseli. Ez a nemzet nemcsak jogból él, hanem ennek a nemzetnek kenyérre, földre és munkára is szüksége van.”

¹² Uo.: 1922. V. 7. (4.) A kormányzópart intézőbizottsági ülése és A Kiszgazda, 1922. V. 14. (3.)

¹³ Uo.: 1922. V. 6. (3.) A miniszterelnök újabb kampánykörútja.

¹⁴ Vigh Károly i. m. 71.

A földreformról elmondta: „Mink ezt a törvényt tisztességgel, becsülettel fogjuk végrehajtani.” E bejelentését a hallgatói lelkes éljenzéssel fogadták. A földbirtokosok megnyugtatóására azonban hozzátette: az nem lesz olyan, mint az 1919 februárjában elfogadott Búza Barna-féle radikális földreform. Akik azt megcsinálták, azok „csak a földbirtokos osztályt akarták tönkretenni, hogy a politikai uralmat az ipari munkásság kezébe átjátsszák. Nem akarunk olyan földreformot sem végrehajtani, amilyent a románok és szerbek csináltak.” Tehát Bethlen ellenezte a széleskörű, demokratikus földreformot.

„Tudom, hogy vannak, akik járnak-kelnek ebben az országban, — mondta — és azt hirdetik, hogy ezt a törvényt nem tudjuk végrehajtani.” Ezzel — többek között — Mezőfire és pártjára célzott!

A miniszterelnök azt is elmondta, hogy az 1921 augusztusában elfogadott ingó és ingatlan vagyonszállás alapján a nagybirtokosok által leadandó mintegy 500.000 kat. holdat az igényjogosultak fogják megkapni. „Ezzel az ezer holdon felüli birtokokosok kezéből kivesszük a földnek 15–20 százalékát.” Ehhez hozzátette: „Ügyelnünk kell tehát arra, hogy a végrehajtás úgy történjen, hogy a termelés ne csökkenjen, hogy olyan kezekbe kerüljön a föld, amelyek meg tudják művelni.”

Szólt még a mezőgazdasági termények szabad forgalmának és exportjának fontosságáról, amely javította a külkereskedelmi mérlegünket. Ezzel lényegében a földbirtokosokat és az árutermelő parasztságot kívánta megnyerni. Hiszen a kivitel következtében csökkent a belföldi piacon lévő árumennyiség, ami azok drágulását eredményezte. Ez pedig a parasztgazdaságok bevételeit is növelte.

A királykérdésről beszélve elítélte a két királypuccsot és annak szervezőit. „*Mi nemzeti királyságot akarunk, független Magyarországot.* Ettől nem tágiunk. Azért fogtunk kezét nagyatádi Szabó Istvánnal, (Eljenzés.) hogy kellő időben végre is hajtsuk ezt.” Végül újra a választók figyelmébe ajánlotta Zsilinszkyt. A miniszterelnök beszédét a tömeg csendben hallgatta végig és megéljenezte.

Utána Nagyatádi Szabó István parasztpolitikus beszélt. A Kisgazdapártot azért bővítették Egységes Párttá — mondta —, mert „*csak így tudunk tekintélyes, belsőleg rendezett országot teremteni a külföld előtt és csak így biztosíthatjuk magunknak a külföldi hitelt és tudhatunk előnyös gazdasági szerződéseket kötni a külfölddel.*” Az egyéni érdekeket alá kell rendelni az ország érdekének. A Kisgazdapárt „*elvi programja*” változatlan maradt, — mondta. A parasztpolitikus ezen érvei lényegében igazak voltak.¹⁵

Itt azonban a tömegeből már többen — valószínűleg Mezőfi támogatói — bekiabáltak: „*Hol a titkosság? Hová tették a szavazati jogunkat?*” Nagyatádi így folytatta: „Ha én az ország érdekében össze tudtam fogni Bethlen István gróffal, akkor önök is támogathatják a párt hivatalos jelöltjét.” Erre sokan kiáltották: „*Nem kell nekünk!*”

¹⁵ Szózat, 1922. V. 9. 3–5. A miniszterelnökkel a Hajdúföldön és Csonka-Biharországban.

A tömeg egyik szélén Guthyt, a másikon pedig Mezőfit éltették a szimpatizánsaik. A zajban alig lehetett a politikus hangját hallani, aki kijelentette: „Azt mondják rám, hogy eladtam a kiskgazdapártot. Ez nem igaz. *Pártunk ugyanaz, ami volt, csak kibővítve.*” Ez persze már nem volt igaz! Valaki azt kiabálta felé: „*Az urakkal egy tálból eszik cseresznyét!*” A nép között pedig mások is szónokolni kezdtek, és Zsilinszky ellenjelöltjeit éltették. Többen bekiabáltak: „*Nem kell nekünk a csizmások ellensége! Minek hozták ide?*” Ebben a hangzavarban Nagyatádi percekig nem tudott szóhoz jutni. Ő — a liberális ellenzéki sajtó szerint — mérgében izgatott mozdulattal lekapta fejéről kalapját, összegyűrte és földhöz csapta. Egy pillanatra csend lett. Ekkor a parasztleader emelt hangon megkérdezte a tömeget: – „Kiskgazdapártiak maguk? Igen! – kiáltották vissza. És nem hallgatják meg a saját vezérüket! Ez nem járja!” Még egyszer ajánlotta képviselőnek Zsilinszkyt, majd elhagyta a színpadot.

Ezután Gömbös szólt az egybegyűlteknek: az állandó bekiabálások, az ellenjelöltek éljenzése miatt ő már csak röviden tudott beszélni. Amikor Zsilinszkyt képviselőjelöltnek ajánlotta, neki is bekiabáltak: „*Nekünk nem jelöltünk! Nem kell Zsilinszky!*” Ezért Gömbös bejelentette: ő Derecskén marad és „*majd megintom én magukat...*” Ez felért egy fenyegetőzéssel.¹⁶

A viharos gyűlés befejezése után a miniszterelnök és kísérete — Gömbös kivételével — az állomásra hajtattat és továbbutaztak Debrecenbe. A tömeg lassan és elégedetlenkedve széteszlott. A földmunkások és szegényparasztok, — akik a gyűlésen egy tömegben helyezkedtek el — fojtott hangon vitatták az eseményeket. A közép- és gazdagparasztok, — akik egyik része Guthy jelöltségét támogatta — már sokkal hangosabban vitatkoztak a gyűlésen történelekről és vagy négy-ötsházas Polgári Kör udvarán gyülekeztek. Amikor megtudták, hogy Gömbös a községházára ment, hogy ott tárgyaljon a Zsilinszkyt támogatók vezetőivel, akkor oda akartak menni, hogy ott is követeljék tőle Zsilinszky visszahívását. Erről azonban a mérsékeltberek lebeszéltek a tömeget. Végül egy delegáció ment Gömbösért, akit meghívtak a Körbe. Ő el is ment és a háztornácáról intézett beszédet a parasztokhoz. Először az egység és az erős vezetés jelentőségéről beszélt, majd kijelentette, hogy Zsilinszky olyan jelölt, aki a „párt érdekeinek a legjobban megfelel.” Ezért mi mondtuk meg neki, hogy „*neked képviselőnek kell lenned.*” Nem lesz! – harsogta a tömeg. És már az öklüket is rázták. Fenyegetőzve kiáltottak. „Vigyék máshová! Bosszúból hozták ide a nép ellen!” A gyűlés végén Gömbös azt kérte a Zsilinszkyval elégedetlenkedőtől, hogy ha „megoszlik is a tábor, haragból, bosszúból senki se csatlakozzék Mezőfihez.”¹⁷

Mindezt május 9-én *Az Est* c. liberális napilap „*Derecskének nem kell Zsilinszky Endre*” c. nagy cikkben részletesen megírta. Azt jóskolták, hogy a választókerületben az igazi küzdelem Guthy és Mezőfi között lesz. Már csak azért is, mert Guthynak sok híve van Derecskén, Sátádon és Tápén. Mezőfi földmunk-

¹⁶ A gyűlésnek ezt a részét *Az Est*, 1922. V. 9. (5) Derecskének nem kell Zsilinszky Endre – írta meg legrészletesebben, mert saját tudósítója ott volt az eseményeken. Lényegében ezt állította a *Világ*, *Az Újság* és a *Népszava*, 1922. V. 9-i száma is.

¹⁷ *Az Est*, 1922. V. 9. (5) Derecskének nem kell Zsilinszky Endre.

kásokból és szegényparasztokból álló tábora pedig Hajdúbagos, Hosszúpályi, Monostorpályi és Vértes községekben a legerősebb. A cikkíró úgy látta, hogy még az un. intelligenciának is csak kis része támogatja Zsilinszkyt. A cikk lényegét a többi liberális lap és a *Népszava* is átvette. Sőt! A *Népszava* a derecskei kudarcról írva azt is megemlítette, hogy Zsilinszkyról a választókerületben is tudják, hogy a „*kurzus legreakciósabb publicistája, akinek a cikkeit a szélsőséges militarista szellem és felekezeti gyűlölködés hatja át.*” Az ottani parasztság körében ezért is népszerűtlen, attól kezdve, hogy „Gömbösék rá akarták tukmálni a kerületre.”¹⁸

Ezeket a híreket, a *Szózat* május 10-ei száma hazugnak minősítette. Al-címében állította: „Miklós-Klein Ármin” Az *Est* tulajdonosa korteskedik Guthy mellett. Az előzményekről ezt írták: a „zsidó sajtó felszisszent arra a hírre, hogy az Egységes Párt vezetősége Zsilinszkynek jelöltséget ajánlott a derecskei választókerületben.” Mert a „*keresztény és nemzeti eszmék kemény gerincű harcosát nem szívesen látják.*” „Még inkább kínosan érintette a zsidó-liberális táborot,” — írták — hogy Bethlen megtisztelte Zsilinszky közéleti munkásságát azzal, hogy elment a derecskei választókerületbe és őt a választóknak ajánlotta.”

A *Szózat* a „zsidó szennysajtó legnotóriusabb” képviselőjének nevezte „Miklós-Klein Ármin Az *Est*-jét.” Az abban közöltekkel szemben állította: a derecskei népgyűlésen „semmiféle botrányos jelenet, vagy tüntetés nem zajlott le.” Megírták, hogy Guthy a kerület hivatalos jelöltje soha nem volt. Ugyanis az Egységes Párt vezetőségében jól ismerték „*liberális múltját és azokat az erős szálakat, amelyek őt a liberális körökhöz kötik.*” Ezért „többszöri kísérletezése ellenére a hivatalos jelöltséget elnyerni nem tudta.” Ennek ellenére a választókerületben a kormánypárt hivatalos jelöltjének hirdette magát, és ezzel sikerült is a választók egy részét megnyernie. Zsilinszky fellépése azonban a kerület választóinak azt a részét, amely híve az Egységes Pártnak Guthytól elfordította. Guthy azonban a jelöléstől ennek ellenére sem akart visszalépni. Ezt azért tehette meg, — írták — mert a háttérből a liberális körök támogatták és a „választási eszközöket is a rendelkezésére bocsátották.” Így az Egységes Párt tábora megoszlik. Ez azért sem kívánatos, mert „*Mezőfi Vilmos... agrár-szocialista, földosztó propagandájával veszedelmesen bolondítja a hiszékeny, legala-csonyabb néprétegeket.*”

Elismerték, hogy Nagyatádi Szabó beszédének a Zsilinszky érdemeit soroló részénél, egy kisebb csoportból éljenezték Guthyt, ami még kétszer-háromszor megismétlődött. Ez történt Gömbös beszéde alatt is, aki „néhány tréfás megjegyzéssel intézte el” Guthy csoportjának hangoskodását. „Nem igaz, hogy Nagyatádi indulatában földhöz csapta a kalapját, — írták — nem igaz, hogy Gömbös megfenyegette volna a tüntetőket, nem igaz, hogy a választójogról bármilyen közbekiabálás esett volna.” Az *Est* egész tudósítását Zsilinszky elleni korteskedésnek minősítették. Guthy pedig — írták — „nem nagyon dicsekedhet azzal, hogy Klein Ármin pártfogásába került.” Végül magabiztosan írták: a

¹⁸ *Népszava*, 1922. V. 9. (2) A derecskei kudarc.

derecskei választók Zsilinszky mellé álltak. Ezt a „zsidó-liberális körök tapasztalni fogják Zsilinszky nemzetgyűlési tevékenységéből.”¹⁹

Mindez mutatta egyrészt az Egységes Párton belüli fajvédő csoport, illetve a *Szózat* liberális körök elleni fellépését, antiszemitizmusát. Másrészt láthatóvá teszi az Egységes Párton belüli harcot is a liberálisok és a fajvédők között. Ez sokszor, — mint Derecskén is — a hivatalos és a nem hivatalos jelöltek közötti küzdelemben is megnyilvánult.

Egyébként *Csóré Áron*: Zsilinszky és Derecske c. visszaemlékezésében így értékelte a május 7-ei kampánygyűlést: Bethlen és Nagyatádi is „nagy beszédet mondott Zsilinszky mellett. Különösen Nagyatádi gyakorolt mély benyomást rám és általában a paraszti szavazók többségére. Kiállása Zsilinszky mellett sok szavazót vett el a Mezőfi-párttól. A mi utcánk lakói is többen Zsilinszky mellé álltak.”²⁰

Zsilinszky kampánya

A május 7-ei derecskei kampánygyűlésen az Egységes Párt hivatalos és nem hivatalos jelöltjét támogatók közötti feszültségek kezelésére, — mint látuk — Gömbös és Zsilinszky Derecskén maradtak. Ennek az eredménye lett egy kiáltvány, amely a kormánypárt vezetősége nevében szól a választókerület polgáraihoz. Ebben felszólították őket, hogy Zsilinszkyt, a párt hivatalos jelöltjét támogassák. Mert úgy tapasztalták, hogy a polgárok egy része Mezőfi, a kormánypárt „egy kisebb töredéke” pedig Guthy Tódor mellett áll, aki szintén tagja a pártnak. Leszögezték: „Miután minden hű párttagnak kötelessége az ellenzék (Mezőfi) elleni küzdelemben egységesen részt venni,(...) ezért újból felhívjuk a derecskei választókerület egységes párti polgárait, álljanak egy emberként Zsilinszky Endre mellé. Guthy Tódor párttagunkat pedig arra kérjük, vesse magát alá a pártközpont elhatározásának.”²¹

Erre a lépésre *Az Est* még „*Az egységes párt és a pártegység*” c. kisebb cikkében reagált. Ebben rámutattak arra, hogy Guthy a háború alatt közéleti államtitkár és főügyész is volt és Derecskén neki is sok híve van, ezért fellépése nem „hívatlan stréberkedés.” Ezért — írták — valószínűleg csak „*személyi okokat kell a dilemma mögött keresni.*” Ezzel arra céloztak, hogy Gömbös a maga emberét, Zsilinszkyt kívánta képviselővé választatni. A cikk végén megjegyzték: nem hiszik, hogy a „nyílt levélre a központi egységesek szája íze szerint való válasz érkezik.”²²

Ebben azonban tévedett a liberális lap. A kormánypárt nyílt levelének megjelenése után Guthy lemondott a jelöltségről. Gömbös tehát elérte célját. Ez részben a párton belüli és a helyi erőviszonyoktól is függött.

A miniszterelnök látogatása után a szolgabíró házkutatást rendelt el Mezőfi Vilmos pártjának — *a 48-as Szocialista Pártnak* — a helyi vezető embe-

¹⁹ *Szózat*, 1922. V. 10. (5) Hazug hírek a derecskei tüntetésről.

²⁰ Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről i. m. 83.

²¹ *Szózat*, 1922. V. 9. (3) Az egységes párt kiáltványa a derecskei választókerület polgáraihoz.

²² *Az Est*, 1922. V. 10. (6) Az egységes párt és a pártegység.

reinél: elkobozták a párt összes nyomtatványait, a választók névjegyzékét, az aláírásokkal ellátott ajánlási íveket, sőt Mezőfi magánleveleit is. Ugyanezt a csendőrség megtette Hajdúbagason is, ahol szintén erős szervezete volt Mezőfi pártjának. Mindezeket Mezőfi közölte Kószó István belügyi államtitkárral, orvoslást azonban nem kapott.²³

Mezőfi kampányának érdekessége, hogy támogatására Békéscsabáról ifjú Achim L. András is Derecskére utazott. A békéscsabai Parasztpárt nevében a derecskei néphez szóló röplapján Zsilinszky Endrét apja gyilkosának nevezte. „Vigyázzatok, — írta — be ne mocskoljátok az alföldi magyar földműves nép jó hírnevét azzal, hogy Zsilinszky Endrét bizalmatokkal megtiszteljétek.”²⁴ A röplap miatt kiutasították őt a választókerületből. (Ezért a rölapért indíthatott házkutatást a rendőrség. Ezt támasztja alá az is, hogy e rölapot a belügyminiszteri iratanyagban találtuk.)

Zsilinszky május 14-én, vasárnap tartotta meg a választási beszédét Derecskén.

Ezt megelőző este a *Szózat* szerkesztősége irodalmi és művészeti estét rendezett a derecskei Kaszinóban. Ott — a lap szerint — teljes számban megjelentek a „helybéli intelligencia és a gazdatársadalom vezetői, a családtagjaikkal együtt.” Az előadást most is Ertsey Péter Zsilinszkyt méltató beszéde nyitotta meg. Majd a Sztojanovits nővérek énekeltek, Grill Lola Petőfi, Arany és Kisfaludy verseket szavalt. Zsirkay János ismert fajvédő újságíró, — aki végig ott volt Zsilinszky kampánya idején és tudósította a *Szózatot* annak eseményeiről — saját költeményét mondta el. Zilahy Kiss Jenő lelkesítő beszédét tartott Zsilinszky mellett, Farkas Zoltán pedig Schöpflin Aladár egyik novelláját olvasta fel. A zongorakíséretet dr. Spur Endre adta. Aztán hajnalig tartó táncmulatság következett.²⁵ Kampányrendezvény volt ez a javából!

Zsilinszky első programbeszédét május 14-én tartotta meg Derecskén, ahová a szomszéd falvak gazdái is besereglettek. „Nem ígérni jöttem, ma sokkal szegényebbek vagyunk, semhogy az ilyen adsza-nesze politikának élhetnénk. Egyetlen szót sem akarok mondani, amit mindig nem vállalok, és amelyről érzem, hogy nem tudok neki megfelelni.” — így kezdte a beszédét. Kétségtelenül szokatlan kezdés egy képviselőjelölttől. Ezt azzal folytatta, amit már a derecskei delegációnak Budapesten elmondott: „Tisza István erkölcsi nagyságához kell visszatérnem,” (...) Ugyanakkor kijelentette, hogy a „régii politikát folytatni nem lehet,” mert annak „nagy bűnei és hibái vannak. A legfőbb hiba az volt, hogy magával a föld népével senki sem törődött.” Ezért tüzték ki a „keresztény, nemzeti és agrár-politika zászlaját.” Ez szerinte a keresztény erkölcs-höz való visszatérést jelenti. Azt, hogy a „vidéket nem csak gazdaságilag, hanem kulturálisan is erősíteni kell. Iskolákat kell teremtenünk, mert kultúra nélkül nincs erősödés, nincs szervezettség. Láttuk ezt a forradalmak előtt és alatt is. (...) *Mi nem osztálypolitikát hirdetünk* — mondta — mert láttuk a forradalmakban, hogy osztálypolitikával egy egész országot boldogítani nem lehet.”

²³ Világ, 1922. V. 11. (1) Mi történik Derecskén?

²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 149 BM Res.1922-10

²⁵ Szózat, 1922. V. 17. (8.) A Szózat kirándulása Derecskére.

A keresztény, nemzeti és agrárpolitika ellenségeinek a régi liberalizmus embereit nevezte, akik „elvesztett hatalmukat akarják visszaszerezni, és sehogyan sem tudnak belenyugodni a mai állapotokba. De mi résen vagyunk, és nem engedjük, hogy ismét szóhoz jussanak.”

Ezekkel szemben a „mi programunk a *keresztény agrárreform megvalósítása*, melynek célja közérdek, azaz, hogy *minél több független existenciát teremtsünk azokból, akik ma még nagyon is függő helyzetben élnek és lassan földhöz juttassuk a hadirokkantak és a nincstelenek széles rétegeit.*”

Beszélt a kisbirtokokról, a járadékbirtokokról, a földreform végrehajtásának pénzügyi nehézségeiről. „Itt vannak a legnagyobb nehézségek, itt kell legtöbbet tennie a kormánynak és a nemzetgyűlésnek, — mondta — mert módot kell találnia arra, hogy az igénylők az új birtokaikat valóban meg is szerezhessék.” Nagyatádi Szabóra hivatkozva a *földreform végrehajtását ígérte*. Szerinte a parasztpolitikus „*nem áll meg feleúton és a teljes végrehajtást is be fogja végezni.*” Elismerte: e törvény végrehajtásánál „*szinte legyőzhetetlen akadályokkal találkozunk,*” és ennek fő okát a pénz felgyorsuló inflációjában látta.

A pénzügyi nehézségek megoldására — német példa alapján — részletesen ismertette az agrár-hitel kérdését. Kijelentette: „*A szövetkezeti és hitelszövetkezeti, továbbá az igazi takarékpénztári rendszer pontos kiépítése lesz a jövő gazdaságpolitikájának egyik legfontosabb feladata.*” Itt a Hangya és az Országos Központi Hitelszövetkezet jó példájára is hivatkozott. Úgy látta, hogy ilyen intézményekkel kell az országot behálózni. Beszélt a mezőgazdasági ipar fejlesztésének szükségességéről. Tehát Zsilinszky a földreform végrehajtását komolyan gondolta és jól látta, hogy a nincstelenek csak az olcsó hitel alapján tudják kifizetni a kapott föld árát.

A szociálpolitika területén rengeteg pótolnivalót látott, mert az előző nemzetgyűlés ezen a téren „semmit sem végzett.” Az akkor érvényes forgalmi, fényűzési és őrlési adókat csak ideiglenes intézkedésnek tekintette. Az új adózási rendszer szerint „*csakis a jövedelemhez mérten: progresszív lehet.*” Ennek kimondása — mint látni fogjuk — nem tetszett az Egységes Pártban lévő földbirtokosoknak. Zsilinszky viszont úgy gondolta, hogy csak ilyen reformokkal emelhetik ki az országot a siralmas állapotából. „Ezt a lerongyolódott, de őseréjében bízó fajt kell felemelni és megerősíteni” – hangoztatta.

A külpolitikai kérdéseknél foglalkozott a két királypucssal és a szabad királyválasztás fontosságával, a *független Magyarországgal*. Már akkor vallotta, hogy az olasz és a lengyel nemzettel barátságban kell élnünk. Ismét hitet tett Horthy és Bethlen politikája mellett. Végül arról szólt, hogy a jó belpolitika alapja az „*egység, szervezethez, erő, erős kormányzat, mely szilárd egységes kormányzóparton nyugszik.*” Majd így összegezte programjukat: „*Intenzívebb és nemzetibb kultúr- és gazdaságpolitikát hirdetünk, mely csak egészséges agrárreformon, egészséges birtokmegosztáson alapszik...*”²⁶

Zsilinszky első programbeszédét a *Szózat* május 16-án részletesen közölte. Ennek érdekessége, hogy nem beszélt a zsidókérdésről, nem tett antiszemita

²⁶ Szózat, 1922. V. 16. (9) Zsilinszky Endre programbeszéde a derecskei választókerületben.

kijelentéseket. Még a fajvédelmi gondolat kifejtésétől is eltekintett. Miért? Valószínűleg azért, mert Derecskén és a választókerület falvaiban jelentős számú zsidó közösség élt és őket is maga mellé akarta állítani. A parasztgazdák többségének tetszését megnyerte, mert — miként Csóré Áron visszaemlékezésében leírta — „nem népszerűség-hajhászó kortes beszédet” mondott, hanem „saját politikai hitvallását.”²⁷

Talán éppen ezért a *Szózat* szerkesztőségének másnap mentegetőznie kellett Zsilinszky programbeszéde miatt. Sajtóhibára hivatkoztak, amely a beszédet „*valós értelméből egészen kifogatja.*” Különösen bántó hibák vannak — írták — a Németországra vonatkozó részekben. Állították, hogy Zsilinszky a közölkéstől eltérően foglalkozott az új agrárpolitika akadályaiival. Azokat három csoportba sorolta. Ezek: „a régi liberális kapitalizmus, amely uralmát vissza-szerezni szeretné, a még mindig lappangó forradalmi szellem és a szélsőséges legitimizmus.” Ezek a gondolatok — mint látjuk — az első indoklást leszámítva nem hangoztak el Zsilinszkytól. Annál inkább a földreform végrehajtását akadályozó más okok, mindenekelőtt a pénzügyiek. Ez lehetett Bethlennek és a földbirtokosoknak fájó.

A helyreigazító cikk szerint az is tévedés, hogy Zsilinszky követelte a fényűzési adó, a forgalmi és az őrlési adó együttes megszüntetését. Itt tényleg az újságíró félreértéséről lehetett szó. Hiszen a *Szózat* helyreigazító cikkének igaza volt, hogy az előbbi nemcsak hasznos, de „*szociális szempontokból is igazságos.*” A cikk végén a lap szerkesztősége sajnálta, hogy e sajtóhibák éppen a *Szózat* „lapvezérének politikai zászlóbontásával” kapcsolatban fordultak elő.²⁸

E helyreigazítás azt mutatja, hogy *Zsilinszky jobboldali antikapitalizmusa és radikalizmusa* már akkor sem tetszett a konzervatív köröknek. Talán ezért is, a *Szózatban* már csak egy cikk jelent meg Zsilinszky kampányáról. Eből kiderült, hogy egész héten autóval járta a választókerület falvait. Május 21-én, az utolsó kampánynapon Monostorpályi, Hajdúbagos és Sáránd községekben tartotta meg a programbeszédeit. A *Szózat* szerint mindhárom helyen lelkesen fogadták. A programbeszédekből már nem közöltek részleteket. A kampány befejezése után megjelenő cikk végén azonban így befolyásolták a választókat: a „*józan magyar nép nem ül fel Mezőfi Vilmos 48-as és szociális mezbe burkolt politikájának.*” Bizonyosra vehető, — írták — hogy a választókerület magyarjai „Zsilinszky személyén keresztül” Bethlen és Nagyatádi politikáját teszik magukévá. Biztosak lehetünk, hogy a *Szózat* e számai nagy példányszámban jutottak el a választókerület falvaiba. Ezzel is segítve Zsilinszky kampányát.²⁹

A választási küzdelem

Miből finanszírozta Zsilinszky ezt a választási kampányt? Ez kiderül Balásházy Iván Bihar megyei főispán május 25-én Bethlennek elküldött számjeles

²⁷ Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről i. m. 83.

²⁸ *Szózat*, 1922. V. 18. (4) Zsilinszky Endre derecskei programbeszéde.

²⁹ *Szózat*. 1922. V. 23. (5) Zsilinszky Endre körútja a derecskei kerületben.

táviratából. Ebben a választási kampányra rendelkezésére bocsátott összegek felhasználásáról tájékoztatta. A megyében indult kormánypárti jelöltek közül már addig is Zsilinszky kapta a legtöbbet, 380 000 koronát. Aztán Fráter Pál 310 000-et, Görgey József 200 000-et, Lányi Márton 100 000-et, Erődi-Harrach Béla 30 900-at. Nagyatádi hívei, mint Berky Gyula 30 000-et, Kovács Nagy Sándor 25 000-et, Könyves Lajos parasztképviselő pedig csak 20 000-et. Ez utóbbit Gömbös be is karikázta és a távirat aljára odaírta: „Könyvest jobban kellene támogatni.” A táviratban a főispán megírta: egyéb pártcélokra kiadott még 10 000 koronát. Azt is közölte, hogy még rendelkezésére állt 1 394 000 korona. Ebből — szerinte — még 300 000 korona Zsilinszkynek kiadható lenne, a többi pénzt pedig az utolsó napokra tartja, amihez távirati utasítást kért.³⁰ Ez igen fontos dokumentum arról, hogy az Egységes Párt a jelöltjeinek kampányát Bethlen az állam pénzéből finanszírozta.

E távirat továbbá azt is bizonyítja, hogy Bihar megyében az Egységes Párt, illetve a kormány Zsilinszky kampányára költötte a legtöbbet. Ebből fizették a *Szózat* agitációs kultúrestjét és a választási kampányt. Arra is van példa, hogy a Egységes Párt derecskei szervezetének Pajor nevű titkára május 17-én megpróbálta korrumpálni Farkas Ármin Szabolcsy Gyula nevű bizalmiját: 40 000 koronát kínált neki azért, hogy Farkas már aláírt ajánlási íveit adja át neki. Mikor Szabolcsy a pénzt visszautasította, a helyi csendőrpáncsnok két ajánlási ívet elvett tőle.³¹

A derecskei választókerület közigazgatási vezetői a választások előtt már nem kímélték a legitimista ellenzéki jelöltet sem. Május 19-én Marjay Barna főszolgabíró a választókerületből kitiltotta Farkas Ármint; a kerület nyolc községébe pedig a választási megbízottjait be sem engedte, mivel „izgató röpiratokat terjesztettek”.³²

Mindezekről a választási atrocitásokról persze a *Szózat* hallgatott. Sőt! Május 23-én „A legitimistáknak nincsen gyökerük a derecskei választókerületben” alcím alatt büszkén írták, hogy a legitimista jelölt nem kapta meg a törvényben előírt számú ajánlót és a választásokból kiesett.³³ A Farkast és bizalmi embereit ért támadások/kitoloncolásuk után ez várható volt. Ez volt a célja a közigazgatás vezetőinek.

Ennek ellenére Mezőfi jelölési ívét 2700-an, míg Zsilinszkyét csak 1200 választó írta alá. Az utóbbiból egyébként a választási biztos 340-et törölt.³⁴ Ez azt jelentette, hogy a választási biztos tisztességesen végezte a munkáját. Egyébként az így lecsökkentett jelölési ív is lehetővé tette Zsilinszky indulását.

Mezőfi emberei ellen viszont folytatódtak a hatósági fellépések. Május 22-én az ő támogatására Derecskére érkezett az 1911 májusában otthonában a Zsilinszky-fivérek által meggyilkolt Achim L. András felesége és 20 éves leánya.

³⁰ Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. 2. köt. Szikra, 1956. (286)

³¹ Világ, 1922. V. 27. (2) Választási visszaélések.

³² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 149 1922. 10. tétel 233. Itt községenként és név szerint fel vannak sorolva Farkas őrizetbe vett bizalmi emberei.

³³ Szózat, 1922. V. 23. (5) A legitimistáknak nincs gyökere a választókerületben.

³⁴ Világ, 1922. V. 27. (2) Választási visszaélések.

Amint a főszolgabíró érkezésükről értesült, csendőrökkel maga elé kísértette és felszólította őket, azonnal hagyják el a községet. Achimné tiltakozása ellenére feltűzött szuronyú csendőrökkel kikísértette az állomásra. Achimné és leánya zokogva tették meg ezt az utat a község szegényparasztságának sorfala között. Közben Achimné többször felkiáltott: „*Lássátok, így bálnak el velünk Achim családjával, mert védtelen nők vagyunk.*”³⁵

Özv. Achimné és leánya kiutasítására valószínűleg az adta az okot, hogy velük ifjú Achim L. András újabb röplapokat juttatott el Derecskére. Ebben ismételten megírta: „*Hiszem, hogy tudni fogja minden becsületes derecskei választópolgár kötelességét, s nem fogja leadni szavazatát Atyám, a meggyilkolt parasztvezér gyilkosára!*”³⁶

Valószínűleg e röplapokkal volt összefüggésben az, hogy május 25-én Ertsey Péter választási elnök (ő az, aki május 3-án felkérte Zsilinszkyt jelöltnek, aki 13-án a derecskei Kaszinóban az intelligenciának és a gazdáknak ajánlotta őt, ami nem az elfogulatlanságát bizonyította!) plakátokon kihirdette, hogy az idegenek távozzanak a választókerület községeiből. Csak azok maradhattak, akiknek Marjay Barnabás főszolgabíró megbízhatósági igazolványt állított ki. Zsilinszky emberei természetesen kaptak ilyen igazolványokat és ők teljes erővel kampányolhattak tovább. Mezőfi emberei nem kaptak ilyen igazolványt, így őket is kitoloncolták. Mezőfinek Derecskén volt ugyan pártirodája, de így csak az ottani emberei tudták segíteni. Május 25-én — megfélemlítés céljából — rálöttek Mezőfire, aki ezért otthagya a pártirodát és Debrecenbe menekült, mert nem akarta kockáztatni az életét. Mindezt tetőzte, hogy a választást megelőző napon Mezőfi derecskei bizalmi embereit és a pártirodáján dolgozókat — mintegy 28 emberét — letartóztatták és választások lezárásig fogva is tartották őket. Így nem, vagy alig maradtak emberei, akik a szavazás napján szervezték és irányították volna a szavazóit.

Mezőfinek a választások után tett nyilatkozata szerint a közigazgatás vezetői összehívták a hadisegélyes asszonyokat, a rokkantakat és megmondták nekik, hogy június 1-jétől nem fogják megkapni a rokkant járulékaikat, ha őr a szavaznak. A zsidókat pedig iparjoguk elvesztésével fenyegették meg, ha nem szavaznak Zsilinszkyre. A kocsmák éjjel-nappal nyitva voltak a választókerület minden községében. Azt is elmondta, hogy a választások napján a kerület községeiben gyakran szétkergették az őt támogató szavazókat. Mindennek ellenére május 28-án a szavazás napján — Mezőfi szerint — körülbelül 800 szavazója volt, akik Derecskén a szavazóhelyiségek előtt egész nap várták, hogy leszavazhassanak. A csendőrök és a kivezényelt katonaság azonban nem engedték be őket a szavazó helyiségbe.³⁷

Ezzel szemben a *Szózat* azt állította, hogy Derecskén a Mezőfi pártja „erős terrort fejtett ki, sőt óriási pénzüsszegeket is latba vetett. (...) Főleg liberális oldalról korlátlan mennyiségű pénzt bocsátottak Mezőfiék rendelkezésére.” Ebből finanszírozta Achim fiának, feleségének és leányának odautaztatását is.³⁸

³⁵ Az Újság, 1922. V. 27. (3) Választási visszaélések.

³⁶ MNL OL K 149 BM res. 1922–10. tétel 238.

³⁷ Az Újság, 1922. V. 30. 3. Mezőfi a derecskei választásokról.

³⁸ Szózat, 1922. V. 29. (4) Mezőfit a liberálisok pénzelték.

Ezzel szemben a választások napján Derecskén járt újságíró így látta az ott történeteket: „A községháza előtti piactéren a Debrecenből kirendelt huszárokkal és gyalogosokkal körülkerített tömeg állt szótlánul. Mezőfi Vilmos hívei. Négy gépfegyver is fel volt állítva.” Az *Est* kiküldött tudósítójának egy szegényparaszt mondta: „*Nem engedik a népet szavazni, se parasztot, se zsidót. Csak Zsilinszky Endre hívei mehetnek. De azért kitartunk. Sokakat elkergettek a szavazóhelyekről, akikről tudták, hogy Mezőfi emberei.*”³⁹

Csóré Áron, — aki Zsilinszky híve volt — visszaemlékezésében így írta le a választások napját: „láttam, hogy a kivezenyelt huszárszázad az utcán és a piactéren vigyázza a tömeg mozdulatait. Egy huszárszakasz pedig az iskolaudvaron taláékban helyezkedett el. Két másik szakasz pedig a kerülethez tartozó községekbe volt kihelyezve. Monostorpályiban Pongor László és Nagy Sándor állt helyt Zsilinszky Endre mellett, akikkel a képviselőjelölt egy században szolgált a fronton. Mindketten nagy népszerűségnek örvendtek a községben, ezért nem csoda, ha — kevés kivételtől eltekintve — a falu rá szavazott. Hosszúpályi, Vértes községekben is sokan megszerették, Tápén, Konyáron és Sárádon is lelkesedtek érte.”⁴⁰

Itt kételkedünk Csóré Áron visszaemlékezésének őszinteségében. Látjuk, hogy a korabeli forrásokhoz képest elhallgatta a helyi közigazgatás vezetőinek parancsára megvalósított választási erőszakot. Különösen ami a katonaság „békés” fellépését illeti. Ugyanis, — mint láttuk — azokat a Mezőfit támogató nincstelen- és szegényparaszt választók megfélemlítésére és a választásokon való részvételük megakadályozására vezényelték a választókerületbe.

Választási eredmények

A *Szózat* a már említett cikkében először csak azt tette közé, hogy Mezőfi — pártja erőszakoskodása ellenére — 600 szavazattal alulmaradt Zsilinszkyvel szemben. Mezőfi vereségét a liberális lapok is elismerték, de azt a közigazgatási törvényteleniségekkel magyarázták, és nem hoztak konkrét választási adatokat. Mi is Hubai László választási atlaszából másoljuk ide a választási eredményt. A derecskei választókerületben volt 8292 választásra jogosult választópolgár. Közülök 5816-an szavaztak érvényesen, tehát a választásra jogosultak 70,14 százaléka. Ez a nyíltan szavazó választókerületben is alacsonynak tekinthető! Ez is azt mutatja, hogy valószínűleg a megfélemlítések miatt mentek el ilyen kevesen szavazni, illetve hogy Mezőfi híveinek egy részét nem engedték szavazni. Az 5816 érvényes szavazóból 3234-en szavaztak Zsilinszkyre, tehát a szavazók 55,61 százaléka. Mezőfire pedig 2582-en, vagyis a szavazók 44,39 százaléka.⁴¹ Tehát Mezőfire kevesebben szavaztak, mint ahányan aláírták a jelölési ívét. Ez is a nagyfokú megfélemlítést bizonyítja. Ezért is csak elismeréssel adózhatunk a derecskei választókerület nincstelenjeinek és szegényparasztságának. Hiszen a közigazgatási megfélemlítés és a nyílt szavazás ellenére tömegesen kitartottak eszméik és pártjuk mellett.

³⁹ Az *Est*, 1922. V. 30. (4) Hogyan választottak Derecskén?

⁴⁰ Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről i. m. 84

⁴¹ *Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. II. k. Választási adatár. Napvilág K. 2001. 41. Megjegyezzük, hogy Hubai Mezőfi eredményét itt az MSZDP eredményeként tünteti fel, holott az ő pártja a 48-as Szocialista Párt volt.*

Tehát 1922. májusában ilyen nagy kormánypárti és közigazgatási, illetve csendőri és katonai támogatással, törvénytelen ségekkel lett parlamenti képviselő a fajvédő Zsilinszky Endre. Ennek feltárásával nem az ő későbbi életútjának érdemeit akarjuk megkérdőjelezni. Csak az eddigi memoár- és szakirodalom ideális képe helyett a fiatal Zsilinszky Endre politikai ideológiáját, választási programját és az 1922-es választásokat kívántuk az eddigieknél realisabban bemutatni.

THE ELECTION OF ENDRE BAJCSY-ZSILINSZKY AS MP IN 1922

by Sipos József
(Summary)

According to previous scholarly literature, Endre Zsilinszky was petitioned in the spring of 1922 by his former peasant soldiers to make a bid for parliament as their representative in the district of Derecske. Contrary to this view, the study proves on the basis of new research that the leaders of the delegation which approached him with this request in the first days of May 1922 were members of the local social-bureaucratic elite. They, on the other hand, were prompted to do so by Gyula Gömbös, acting president of the United Party (Egységes Párt). It was only afterwards that the leaders of the Unified Party decided that Zsilinszky should be their official candidate in the district. In the course of his campaign tour in Hajdú and Bihar, he was already enjoying the support of István Bethlen and István Nagyatádi Szabó. At the same time, the former Working Party liberal politician, Tódor Guthy was asked to resign his unofficial candidacy. Consequently, his remaining opponents were the agrarian socialist Vilmos Mezőfi and the legitimist István Farkas. This latter, however, was prevented from gathering the necessary number of signatures, and thus Mezőfi stayed as the sole rival of Zsilinszky. Zsilinszky's campaign received considerable funding from the Unified Party, and was backed by the local political elite by all legal, and sometimes illegal, means. For instance, András L. Achim junior and his mother and sister were banned from the district after they had summoned the local peasantry to vote for Mezőfi. Two of their brochures were ordered to be collected, for they referred in these to Zsilinszky as the murderer of their father. In the day before the elections, moreover, unknown persons rifled at Mezőfi, who had to escape to Debrecen, while twenty eight among his confidentials were arrested. They were thus prevented from attending to the elections, and thus directing the supporters of Mezőfi, hundreds of whom were not even allowed to give their votes.

The study analyses in detail Zsilinszky's campaign. Its most interesting feature was that, despite being then a racist and endorsing antisemitic views, he refrained in his speeches from engaging in the Jewish question. The reason for his abstinence was probably the great number of Jewish voters living in his district. On the other hand, the local officials menaced the Jewish merchants and entrepreneurs with the withdrawal of their licenses on 1 June in case they did not vote for Zsilinszky. These facts are by no means presented here with the intention to diminish the merits of the would-be anti-fascist politician, but merely in refutation of the myth-creating efforts of previous scholarship.